

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 16

ISSN 1303-5231

**DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

HAKEMLİ DERGİ

CİLT: VIII

SAYI: II

DIYARBAKIR-2006

ADETLER VE İBADETLER ARASINDA PEÇE SORUNU

Doç.Dr. H. Musa BAĞCI*

The Veil Problem Between Customs and Preyers

Abstract

The legitimacy of veil is an important problem which has been discussed through the ages. Is the veil a custom or a preyer? According to my study, the custom of veiling is not preyer, but, it is one of customs of Arabs. It has been kept on in Islamic periods as a custom too. There is no eveidence in proved it as a preyer in Qur'an and Authentic Sunna. Islam has not legislated a rule which required to veil the face, hands and foots of womens. Although the veiling of face was a custom in Cahiliyya period, At the same time Islamic cultur has been affected by foreign cultures in this point.

Key Words: Veil, Woman, Custom, Preyer

GİRİŞ

Peçe sorunu tarihi süreç içerisinde meşruiyeti tartışıla gelen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Peçe, kadınların sokakta gezerken yüzlerine örttükleri seyrek dokunmuş örtü, nikab; kovandan bal alırken yüze geçirilen ince tel kafes anlamına gelmektedir. Peçe kelimesi İtalyanca "pezzeto"dan alınmıştır. Peçelemek, bir şeyi belli olmaması, seçilmemesi için örterek gizlemek demektir. Günümüzde ülkemizin bazı yörelerinde ve diğer bazı İslâm ülkelerinde özellikle genç kadınların sokakta yabancı erkeklerle karşı yüzlerine baş örtülerinden ayrı olarak, yüzü göstermeyen fakat bunu takanın dışarıyı görebileceği bir tül taktıkları görülür. Kimi zaman da baş örtüsünün bir bölümü ile iki göz veya bir gözün dışında kalan yüz kısmı örtülür.¹

Tarihi süreçte Müslüman ülkelerde görülen peçe gerçekten adet, gelenek ve örften mi kaynaklanmaktadır? Yoksa meşruiyetini Kur'an ve Sahih Sünnetten alan şer'i bir hüküm müdür? Bu durumda konunun iki boyutu söz konusudur. Birisi, eğer peçe (yüz örtüsü) adet ise bunun adet olduğunu gösteren dayanaklarını ortaya koymak gerekir. İkincisi, eğer ibadet ise, bunun Kur'an ve Sahih Sünnetten dayanaklarını belirlemek gerekir. Bizim burada yapmak istediğimiz husus, peçenin meşruiyet temelini teşkil edecek Kur'an

* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Hadis Anabilim Dalı, musabagci@hotmail.com.

¹ Hamdi Döndüren, "Peçe", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992, V, 194.

ve Sahih Sünnetten bir delilin bulunup bulunmadığını, özellikle Hz.Peygamber döneminde kadınların yüz ve ellerini sosyal yaşantıda ne derece kullandıklarını ve bu konuda herhangi bir engelle karşılaşp karşılaşmadıkları irdelemeye çalışmaktır. Peçenin daha ziyade dînî boyutu üzerinde durmakla birlikte bir nebze de olsa tarihi uygulamaları tetkik edilerek sosyolojik boyutuna da vurgu yapılacaktır. Bunun için Gerek İslam öncesi dönemde gerekse Müslümanların başka din ve kültürlerle ihtilâfı neticesinde hakim olan adet ve geleneklerin etkisiyle çeşitli devirlerde peçenin bazı Müslüman toplumlarda nasıl değişmez norm olarak kabul edildiğini irdelemek zorunludur.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da adetler ve ibadetler arasında ciddi bir ayırımın yapılması gerektiğidir. Adetler, toplumların nesilden nesile aktardıkları ve her neslin benimsediği ve takip ettiği ve sosyal davranış türleridir. Başka bir deyişle insanların aklın şehadetiyle üzerinde birleştikleri ve tabiatlarının kendiliğinden (doğru) kabul ettiği davranışlardır.² Adetler sorgulanmaz, nedeni niçini araştırılmaz ve olduğu gibi alınıp benimsenir ve uygulamaya konulur. Kısacası adetler toplumun yüzyıllar boyu takip ettiği ve miras olarak aldığı ananevî alışkanlıkların tümüdür. İbadet ise Allah katındandır. Şari' tarafından belirlenir. Nassla sabit hale gelir. Kur'an ve sahih hadislerde varlığına delalet edecek açık bir nassla gerçekleşir. Peçenin bu anlamda tetkikini yapabilmek için öncelikle İslam öncesi dönemdeki uygulama alanını irdelemekte yarar vardır.

1. İslam Öncesi Arabistan'da Peçe

İslam öncesinde Araplarda peçenin kullanıldığını gösteren bilgilere rastlamak mümkündür. Tetkik edildiğinde, bu dönemde peçe yerine geçecek çok sayıda kelimenin kullanıldığına şahit olunmaktadır. Kaynaklara bakıldığında bunların *Burku'*, *nikab*, *lisam*, *lifam* gibi kelimeler olduğu görülecektir. Bunların gerek sözlüklerde gerekse İslam öncesi Arapları anlatan kaynaklarda geçmiş olması, Arapların hem İslam öncesi hem de İslâm'ın yayılması aşamasında kullandıklarını gösteren ipuçları olarak kabul edilebilir. Şimdi bu kelimelerin ne anlama geldiğini ve Araplarda uygulamasının ne olduğunu tespit etmeye çalışalım.

Arap dilinde peçe (yüz örtüsü) ile ilgili terimler görülmektedir. "el-Burku": Berkaa' fiil kökünden gelmekte olup "berkaa' el-mer'e" demek, peçe bürgü giydirmek, kadın peçe veya bürgü ile yüzünü örtmek anlamına gelmektedir. "el-Burku" ise, kadının yüzünü örttüğü siyah örtü, peçe, bürgü anlamındadır. Çoğulu "berâki"dir. İbn Manzur Arap kadınlarının taktığı bir

² Adetin tanımı için bkz: Hayrettin Karaman, *Adet mad.* DİA, İst, 1988, I, 369-370; Halil İnalçık, *Örfmad.* MEB. İ.A, İst, 1988, IX, 480.

peçe olduğunu ve göz için iki deliğinin bulunduğunu belirtmektedir. Tevbe b. el-Humeyyir (85/704) bir beytinde şöyle der:

Leylanın yanına geldiğim zaman peçe takmıştı (teberkaat).

Sabah peçesini açması (süfür) beni şüpheye düşürdü.³

Nikâb: Kadının burun yumuşağına kadar uzayan ve yüzünü örten bir örtü, peçe (kına') çoğulu, Nukûb'dur.⁴ İbn Manzur eserinde "nikab"ı burun yumuşağına kadar örtülen bir örtü olarak tanımlamaktadır. O, nikab'ın değişik tanımlarının olduğunu söyler ve el-Ferra ((207/822)'nın şöyle dediğini belirtmektedir: "Kadın örtüsünü gözüne daha da yaklaştırır, kirpikler görünmez bir hale gelirse buna "vasvas" denir. Bu örtü göz çukurlarına gelecek şekilde örtülürse, buna "nikab" denir. Aynı örtü, şayet burun ucuna düşürülecek olursa buna "lifam" denir. Örtü dudaklar üzerine indirilirse ve burun tamamen açık bırakılırsa buna da "lisam" denir. Çoğulu Lusum'dur.⁵ Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere Arap toplumunun bazı kesimlerinde gerek ağzın örtülmesi, gerekse burun yumuşağından itibaren örtülmesi, gerekse göz çukurlarına varıncaya kadar örtünün uzatılması, hatta bazen bir gözün görünüp diğerinin kapatılması şeklindeki örtünme biçiminin mevcut olduğu görülmektedir.

Peçenin geleneksel olarak kadınlarla birlikte erkeklerin de bazı durumlarda kullandığını gösteren uygulamalar da vardır.⁶ Bunun ilginç örneği şöyledir: Mekte'deki hac esnasında kurulan panayırlara Araplar içinde asil olanlar hepsi tacir sıfatıyla gelirlerdi. Her mahallin asilleri kendi bölgelerinin panayırlarına iştirak ederlerdi. Fakat Ukaz panayırına bütün bölgelerden gelinirdi. Buraya gelen asiller tanınmamak için yüzlerine peçe örterlerdi. Bu tedbir, bir gün gelip de haydutluğu meslek itti haz etmiş kimseler tarafından yakalanıp esir edilmek ve ağır fide-i necat talebi ile karşılaşmak korkusundan doğuyordu. Bu anlamda söz konusu örfü ilk terkedip peçesini ilk atan kimse Enbarlı Tureyfi'tir.⁷

İslam öncesi dönemde Arap kadını ne tamamen kapalı ne de bütünüyle açıktı. Açık kadınlar olduğu gibi, örtülü kadınlar da vardı.⁸ İslam öncesi Arabistan'ında toplumun zengin ve güçlü kabilelerine mensup kadınlar bir

³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1995, I, 386.

⁴ İbrahim Musatafa ve Arkadaşları, *el-Mucemu'l-Vasîf*, s. 943.

⁵ Ebu Mansur İsmail es-Sa'lebî, *Fikhu'l-Luğa ve Sirru'l-Arabîyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Tarihsiz, s. 195. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XIV, 251, XII, 235; Benzer bilgi için bkz. ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî el-Muvatta' ellîmâm Malik*, II, 313

⁶ İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, (b.y.y, 1954), VI, 43.

⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev: Salih Tuğ) İrfan yay, İst, 1980, II, 950.

⁸ Ahmed Muhammed el-Hûfî, *el-Mer'e fi's-Si'ri'l-Câhili*, Kahire, 1977, s. 369; Krş: İsmail Hakkı Ünal, *Hadislere Göre Kadının Örtünmesi*, İslamiyat, c. 4 sayı: 2 (2001) s. 54.

korunma belirtisi veya sosyal statü gereği yabancı erkekler karşısında yüzlerini peçe ile örterlerdi.⁹ Çağdaş yazarlardan Yahya el-Cubburî, cahiliye kadınlarının yüzlerini örtmediklerini, gelen misafirleri yüzleri açık olarak karşıladıklarını, onlarla bu şekilde sohbet ettiklerini ve dışarıda da yüzleri açık gezdiklerini ifade etmektedir.¹⁰ Ancak bazı şairlerden de kimi kadınların o dönemde yüzlerini peçe ile örttükleri anlaşılmaktadır.¹¹ Örneğin, şair Şenferâ hanımının peçesini şöyle tasvir etmektedir:

Hoşuma gidiyor yürüdüğünde peçesinin (kınâuha) düşmemesi;

(Utangaçlığından dolayı da) sağa sola dönmemesi.¹²

Ayrıca Ebu Mansur es-Seâlebî (428/1039), kadının o dönemde başını ve yüzünü kapattığı sekiz çeşit baş ve yüz örtüsünün ismini vermektedir.¹³ Bazı şairlerden baş ve yüz örtüsünün hürleri cariyelerden ayırt eden bir özellik olduğu, acı, hüznün ve ağıt yakma gibi durumlarda yüzlerin ve başların açıldığı ifade edilmektedir.¹⁴ Bu yüzden, savaşta yenilebileceklerini ve esir düşeceklerini anlayan hür kadınlar, kendilerine tenezzül edilmez düşüncesiyle cariyelere benzemek için yüzlerini açarlar ve bu şekilde kaçmaya hazırlanırlardı.¹⁵ Zira o günkü toplumda kadınların hür ve cariyeye olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı ve bu iki sınıf arasında statü açısından önemli farkların bulunduğu bilinen bir gerçektir. Cariye için doğal görülen hatta teşvik edilen bir davranış, hür kadın için bir utanç vesilesi veya cezalandırılmasını gerektiren bir neden sayılabilir.¹⁶ Bu bağlamda baş ve yüz örtüsünün hür kadınları cariyelerden ayırmak maksadıyla kullanıldığını gösteren ve İslâmî dönemde yaşanmış çarpıcı bir örnek de şudur: Reyhane Medinelî bir Yahudi kabilesi olan Kurayza'ya mensup bir Yahudi hanımıdır. Hicrî 5. yılda bu kabile ile yapılan savaşın sonunda o, Hz.Peygamberin hissesine ganimet olarak düşmüştü. Bir müddet tereddüt geçirdikten sonra İslâm'a girmiştir. Bunun üzerine Hz.Peygamber ona nikahlanma teklifinde bulunmuş ve böylece hürriyetine kavuşacağını ifade etmişti. Ancak o şu cevabı vermişti: "Beni nikahlamaktansa cariyen olarak muhafaza et! Ben bir cariyeye kadın olarak kalmak isterim. Zira hür Müslüman kadınlar gibi başıma örtü ve yüzüme peçe ta-

⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 1065; Amine Vedud Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, (çev: Nazife Şişman) İz Yay. İst, 1997, s. 35.

¹⁰ Yahya Cubburî, *eş-Şi'ru'l-Cahilî*, Beyrut, 1986, s. 72 ; Krş: Kadri Yıldırım, *Kadın Şairler ve Şiirleri* (Cahiliye Dönemi), Diyarbakır, 2001, s. 49.

¹¹ İbn Abdîrabbih, *a.g.e.*, VI, 88.

¹² el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât*, Dâru'l-Meârif, Kahire, Tarihsiz, s. 108-112 ; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 49

¹³ Ebu Mansur Abdilmelik b. Muhammed, es-Seâlebî, *Fıkhü'l-Luğa ve Esrarü'l-Arabiyye*, Beyrut, 1999, s. 273.

¹⁴ el-Hûfî, *a.g.e.*, s. 372-373.

¹⁵ el-Hûfî, *a.g.e.*, s. s. 373.

¹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 43.

kınmak istemiyorum.” Belazurî (279/892) de geçen bu olay nakledilirken bir diğer anlatıma da yer verilmiştir: Buna göre Rasulullah onu kölelikten azad etmiş ve arkasından nikahlamıştır. Bu anlatıma göre o, hiçbir zaman çariyelik hayatı sürmemiştir.¹⁷ İbn Hişam’ın rivayetine göre de Hz.Peygamber ona evlenme teklifinde bulunmuş ve onun örtünmesini istemiştir. Reyhane Ona : “Ey Allah’ın Rasulü! Beni kendi mülkiyetinde bırak. bu benim için de senin için de daha iyi olur.” demiş, Hz.Peygamber de öyle yapmıştır.¹⁸ Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Reyhane Müslüman bir cariyeye olarak kalmak istemiş ve hür kadınlar statüsüne geçerek başını ve yüzünü örtmeyi arzu etmemiştir.

İslâm öncesi dönemde kadınların yüz örtüsü (peçe) kullandıklarına dair bir başka haber de şudur: Ukaz çarşısında Kureyş ve Kinane oğullarından bazı gençlerin Amir b. Sa’saa kabilesine mensup bir kadından yüzünü açmasını istemeleri, kadının da bunu reddedip kabilesinden yardım talep etmesi, Birinci Ficar Harbinin sebeplerinden birisi olarak gösterilmektedir.¹⁹ İlerde de belirteceğimiz gibi, aynı durum, yani Müslüman bir kadının yüzünün açılması, İslâmî dönemde Benî Kaynuka savaşının sebeplerinden birisi olarak kabul edilecektir. Bu, her iki dönemde de kadının peçesinin adet olarak kadının statüsü açısından ne kadar güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Abdullah b. Alkame, karısı Hubeys’e rüzgarda yeşil tülbentinin savrulmasıyla açığa çıkan yüzünü ve ellerini gördükten sonra aşık olmuştur.²⁰ Ummu Amr bt. Vıkdân, Kavmini öç almaya teşvik ederken şöyle diyor: “Eğer intikam almayacaksanız, silahı bırakmanız ve kadınlar gibi sürme sürüp yüzünüzü örtmeniz gerekir.”²¹ Bu söz, hiçbir yoruma mahal olmaksızın o dönemde kullanılan peçenin adet olduğunu göstermektedir.

Bu uygulamalarla birlikte İslam öncesi Arap toplumunda yüz örtüsü (peçe) kullanmak adeti, umumî değildir.²² İslam öncesi Arap toplumunun içerisinde bazı kesimlerdeki kadınların yabancı erkekler karşısında adeten yüzlerini peçe ile örtmelerine karşılık bazı kadınların da yüzlerini ve hatta boyunlarını, kulaklarını, göğüslerini ve göğüs çevresini başörtülerini arkaya sarkıtmak suretiyle açık halde bıraktıkları ve bu şekilde çarşıda pazarda gezdikleri bazı kaynaklarda bildirilmektedir. Zemahşerî’nin şu ifadeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır: Arap kadınlarının göğüslerini gösteren yaka dekolte-

¹⁷ Belazuri, I, Ha. No: 920; M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 690.

¹⁸ İbn Hişam, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, Daru İbn Kesir, Tarihsiz, II, 245.

¹⁹ Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *el-Ağânî*, Mısır, 1992, XXII, 55-56 ; Ayrıca bkz: Ebu Ubeyde, *Eyyâmu’l-Arab Kable’l-İslâm*, Beyrut, 1987, II, 504-5; Krş: Yıldırım, *a.g.e.*, s. 50.

²⁰ el-Hûfî, *a.g.e.*, s. s. 375.

²¹ el-Hûfî, *a.g.e.*, s. s. 376.

²² M.J. de Goeje, *Arabistan* (Etnografya) mad. M.E.B. İ.A. I, 485.

si (ceyb) genişti. Aradan boyunları, göğüsleri ve göğüslerinin çevresi görünürdü. Başörtülerini arkalarına sarkıtlar, fakat önleri açık kalırdı. Boyun ve göğüs kısmındaki açıklıkların kapanması için örtülerini göğüs dekoltelelerini örtmeleri Allah tarafından emredilmiştir.²³

Bu değerlendirmelerden İslâm öncesi dönemde cariyelerin dışında gerek adet gereği, gerekse hür, zengin ve güçlü kabilelere mensup kadınların bir korunma belirtisi veya toplumdaki statüsünü korumak amacıyla peçe takan kadınlar olduğu gibi, başörtülerini arkaya bağlamak suretiyle boyunlarını ve göğüs çevresini açık bırakan kadınların da olduğu anlaşılmaktadır.

2. Kur'an'da, Hadislerde ve Hz.Peygamber Döneminde Peçe

İslam toplumunda aileyi güçlendirmek ve kadının statüsünü geliştirmek için en önemli ve radikal yenilikler Kur'an tarafından yapılmıştır. Kur'an, evlilik, boşanma ve miras konularında kadınlar lehine bir takım yenilikler getirdiği gibi, temelde bir değişiklik olmamakla birlikte onların örtünmeleri konusunda da bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu yeni düzenlemelerin içinde Cilbab (dış elbise) giyimi ve başörtüsünün göğüs kısmının görülmesini önlemek amacıyla yaka dekoltesinin kapatılması da vardır. Bunlar içerisinde kadının yüzünün örtülmesini zorunlu kılacak ifadelere rastlamak mümkün değildir. Bu konuyla ilgili iki ayet karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi, 33 Ahzab suresinin 59. ayetidir. "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve (öteki) bütün mü'min kadınlara (toplum içine çıktıklarında) dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını söyle: bu, onların (temiz kadınlar olarak) tanınmalarını rahatsız edilmemelerini temin eder." Ayette geçen cilbab kelimesi, başörtüsünden (hımar) daha büyük bir elbise veya bütün bedeni örten bir elbise olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Bu dış kıyafetten yüzün örtülmesi gerektiği çıkarılamaz. "Cilbab" Arapça'da gömlek, elbise gibi üste giyilen giysileri ifade eden bir kelimedir. Fakat hiçbir şekilde cilbab; belli bir yerden belli bir yere kadar örten giysi manasına gelmez. Bunun dışında tefsirlerde yapılan yorumlar, tamamıyla dönemin adet ve geleneğiyle ilgilidir. el-Kurtubî (671/1272), cilbabın sarkıtma şekli konusunda ihtilaf bulunduğunu ifade eder. Onun nakline göre bazıları kadının cilbabını sadece tek bir gözü görünecek şekilde örtmesi şeklinde yorumlarken, bazıları da kadın alnının üzerinden örter, sonra da burnuna kadar örtüyü çekerek bağlar. İki gözü açıkta kalır, fakat göğsü ve yüzünün büyük bir kısmını örter şeklinde izah etmeye çalışmışlardır.²⁵ el-Kutubî'nin naklettiği bu yorumların evrensel bir yönü olmayıp gerek Arap kültür ve adetlerinin tesiri, gerekse müfessirlerin yaşadıkları çağın adetleri-

²³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, III, 225; el-Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, XII, 153.

²⁴ el-Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkâmî'l-Kur'an*, XIV, 156.

²⁵ el-Kurtubî, a.g. e, XIV, 156.

nin tesiriyle meydana gelmiş tarihsel yorumlardan ibarettir. Cilbab giyimin emredilmesinin nedeni de -ayette işaret edildiği gibi- hür kadınlar ile cariyelerin ayırılabilmesi esasına dayanmaktadır. Nitekim ayetin iniş nedenine bakıldığı zaman da bu gerçeği görmek mümkündür.²⁶ Aayette cilbab (elbise) giyiminin kesin hatları olmayan esnek bir ölçünün olduğu görülmektedir. Aayette üzere alınan elbiseyle kadının tanınabileceğini, böylece kendisine sarkıntılık yapılmayacağı anlaşılmaktadır. Kadın namuslu olarak tanınırsa, tanınmadan dolayı bir sarkıntılığa maruz kalmaz. Bazı insanlar namussuz sandıkları kadınlara takılıp onları incitebilir. Ayet kadının üzerine elbise alıp bunu önlemesini sağlıyor. Bu açıdan cilbab (elbise), ayetin bu amacına uygun olmalıdır. Kadın cilbabını (elbisesini) öyle giymelidir ki; çıplaklığıyla fuhşiyat mesajı verenlerden ayrılmalı, giydiği elbise sayesinde iffetiyle tanınmalı ve böylece tacizden korunup, daha uygun bir hareket tarzında bulunmalıdır.

Bir diğer ayet de Nur sûresinin 31. ayetidir. "İnanan kadınlara söyle, onlar da gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler; iffetlerini korusunlar; (örfen) görünmesinde sakınca olmayan yerleri dışında cazibe ve güzelliklerini açığa vurmasınlar; ve bunun için, başörtüleriyle yaka dekoltesini kapat-sınlar." Bu aayette yüzün kapatılması gerektiğine dair herhangi bir ifade mevcut değildir. Aksine burada geçen (*illa ma zahara minha*) yani "görünmesinde sakınca olmayan yerleri dışında" ifadesinin yüz ve eller olduğu söylenmiştir. Nitekim el-Kurtubî, çoğunlukla yüz ve eller hem adeten hem de ibadet olarak -ki namazda ve hacda böyledir- açık olduğu için, istisnanın bu iki organa râci olmasının doğru olduğunu savunmaktadır.²⁷ ez-Zemahşerî ise şu açıklamayı getirir: kadın bir iş yapmak için muhakkak ellerini kullanır. Özellikle şahitlik yaparken, mahkemelerde ve nikah esnasında yüzünü açmak durumundadır. Yollarda yürürken ayaklarının görünmesi kaçınılmazdır. Ona göre görünmesinde sakınca olmayan yerler adeten ve yaratılış bakımından açık olması cari olan kısımlardır. El, yüz ve ayaklarda asıl olan açıklıktır. Zira onların örtülmesinde zorluk vardır.²⁸ Elmalı Hamdi Yazır, Kadın iş yaparken, gerekli eşyayı tutarken ve hatta örtüsünü örterken bile ellerini açmaya muhtaç olduğu gibi, çevresini görme, nefes alıp verme bakımından yüzünü örtmesinde güçlük olduğunu belirtir. O, diğer yandan şahitlikte, mahkemede ve nikâh gibi muamelelerde yüzün açılmasına ihtiyaç olduğunu, bu yüzden "zaruretler kendi miktarlarınca takdir

²⁶ el-Kurtubî, a.g.e, XIV, 156.

²⁷ el-Kurtubî, a.g.e, XII, 152; Benzer görüşler için bkz: el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 121.

²⁸ ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, III, 236.

olunur" kaidesince bunların açılmasında bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.²⁹

Yine bu ayette geçen "başörtüleriyle veya dekolteelerini kapatsınlar" ifadesinden de yüzün kapatılması gerekmediği anlaşılmaktadır. Eğer böyle bir zorunluluk olmuş olsaydı, başörtüsünü veya dekoltelerini örtmek yerine, yüzleri üzerine örtün demesi gerekirdi. Ayetten bunu çıkarmak da mümkün görünmemektedir. Netice itibarıyla bazı yorumlara bakarak kıyafetle ilgili nazil olan ayetlerden peçenin (yüz örtüsü) takılması emrinin çıkarılması kanaatimizce mümkün değildir.³⁰ Görüldüğü üzere bu ayetlerin amacı, kadının özgürlüğünü sınırlandırmak olmadığı gibi asırlar boyunca peçe adetine dini bir otorite ve onay vererek onu meşru hale getirmek hiç değildir.

Bir başka önemli husus Ahzab suresinin 52. ayetinde Hz.Peygamber'e hitaben " Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar (la evlenmek) güzellikleri hoşuna giden kadınlar olsa da bunları başka eşlerle değiştirmek helal değildir" buyurulmaktadır. Bu ayetten anlaşıldığına göre Hz.Peygamber'in döneminde kadınların kıyafetleri kimin ne kadar güzel olduğunu bilmeyi engellemektedir. Buradan en azından kadınların güzelliklerinin göstergesi olan yüzlerinin açık olduğu çok rahatlıkla ifade edilebilir.

Görüldüğü gibi kıyafetlerle ilgili düzenlemelerde yüzün örtülmesi (peçe) ile ilgili gizli veya açık bir nass söz konusu değildir. Keza aşağıda ele alacağımız gibi Hz.Peygamber'e isnad edilen rivayetlerde onun açık bir ifadesi mevcut değildir. Öyle anlaşıyor ki yüzün örtülmesi Müslüman toplumda İslâm öncesinden süregelen bir adetin devamı niteliğindedir. İslâm'ın gelişle birlikte peçe takınma adeti toplumun bazı kesimlerinde İslâm öncesinde olduğu gibi kullanılmaya devam etmiştir. O dönemde kadınlar, genellikle üzerlerine bir kaftan yahut yeldirme şeklinde bir üstlük (Pardesü) almak suretiyle uzun entariler giymişlerdir. Sokağa çıktıklarında ise yüzlerini ayrı bir örtü, peçe ile kapatmışlar veyahahut da sadece yeldirmelerinin geniş yakalarını başlarının üzerinden atmışlardır.³¹ Kadınlar şehir ve pazarlardaki işlerini görmek üzere sokağa çıkmışlar, kıyafet ayeti nazil olduktan sonra bile kadınlar, bu örtüleriyle de olsa dışarı çıkma geleneklerini sürdürmüşlerdir.³²

Bunu tarihi bir takım bilgilerden ve hadis malzemesinde görmek mümkündür. Peçe adetinin bir örneğini İbn Hişam'da geçen şu olaydan anlıyoruz: İbn Hişam'ın Abdullah b. Cafer b. el-Misver b. Mahreme'den onun da Ebu

²⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1960, V, 3505, 3506.

³⁰ Hamidullah'ın değerlendirmeleri için bkz: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 1064-72; Muhammed Ali Sâbûnî, *Revâiu'l-BeyânTefsîru Ayâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, Dersaadet, Tarihsiz, II, 155-7; Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre, Peygamberimizin Uygulamasıyla İslam*, Gonca Yay. İst, 1986, s. 240.

³¹ Hamidullah, *a.g.e*, II, 1062.

³² Hamidullah, *a.g.e*, II, 1050.

Avn'dan rivayeti şöyledir: "Bir Müslüman Arap kadını bazı şeyler satmak üzere Kaynuka oğulları pazarına geldi ve satacağını sattı ve bir kuyumcunun dükkanına oturdu. Orada bulunan Yahudiler, kadının yüzünü açmaya çalıştılar, fakat kadın direndi. Kuyumcu, kadının eteğini sırtına ilaştirdi. kadın kalktığında avret yerleri görüldü. Orada bulunan Yahudiler gülüşmeye başladılar. Kadın bir çığlık attı. O sırada orada bulunan Müslümanlardan birisi, Yahudi kuyumcunun önüne atılıp onu öldürdü. Yahudilerde toplanıp Müslümanı öldürdüler.³³

Bu olayda kadının yüzünü açmaya çalışmaları, kadının yüzünün kapalı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu da tesettür ayetlerinden önce vuku bulan bir hâdise olduğu için, -yaklaşık h. 2. yılda- yüz örtüsünün zaten İslâm öncesi dönemden gelen bir adet ve gelenek olarak Müslümanlar arasında devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla toplumdaki bu uygulamadan hareketle kadının peçe takmasının zorunlu olduğu sonucunun çıkarılması doğru değildir. Çağımızda yaşayan bazı yazarlar bu olayı kadının yüzünün örtülmesi gerektiğine delil olarak sunmaktadırlar.³⁴ Oysa ki toplumun bir kısmının adet ve gelenek olarak yaptıkları bir uygulamanın din olarak algılanması söz konusu olamaz. Eğer adet değil de din olarak algılanmış olsaydı, İslâm toplumundaki bütün kadınların bunu uygulaması gerekirdi. Kaldı ki hadis kaynakları bunun aksine işaret etmektedir.

Meselenin hadisler açısından tetkikine bakıldığı zaman, yüzün örtülmesine dair dolaylı veya dolaysız olarak Hz.Peygamber'den bir emir ya da tavsiye niteliğinde herhangi bir ifade görülmemektedir. Hadis kaynaklarında isim olarak Burku' kelimesi geçmemektedir. Sadece el-Buhârî'de Hz.Aişe'ye ait hac esnasında peçe takılamayacağına (la teberka'a) ilişkin bir ifade mevcuttur.³⁵ Nikab kelimesi, yine hac esnasında peçe (nikab) ve eldiven takılamayacağına ilişkin bir hadis de geçmektedir. Bunun dışında bir peçeli (muntekibe) kadının savaşta ölen oğlunu sorduğu ile ilgili başka bir hadis zikredilmektedir.³⁶ Yine el-Buhârî, bab başlığında Semura b. Cundub'un peçeli (muntekibe) bir kadının şahadetini caiz kıldığı şeklinde bir habere yer vermektedir.³⁷ Yüz örtüsü anlamında lifam ve lisam kelimelerinin hadislerde geçtiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Görüldüğü gibi kadınların yüzlerini örtmesine ilişkin bizzat Hz.Peygamber'den sarıh bir emir olmamakla beraber, Hz.Aişe de dahil ol-

³³ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru İbn Kesîr, (Thk: Mustafa es-Sika, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfafiz Şilebî) Yer yok, Tarihsiz. II, 48.

³⁴ Muhammed Ali Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, II, 155-157 ; Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sire, Peygamberimizin Uygulamasıyla İslam*, Gonca Yay. İst, 1986, s. 240.

³⁵ el-Buhârî, 25 Hac 23, (II, 146).

³⁶ Ebu Davud, Cihad 8, Hn: 2488, (III, 5).

³⁷ el-Buhârî, 52 Şehadât 11, (III, 152).

mak üzere bazı kadınların zaman zaman başörtüleriyle yüzlerini örttükleri bir kaç rivayette belirtilmektedir. Kaldı ki o dönemde sonradan geliştirildiği şekliyle ve bugün anladığımız anlamda müstakil bir yüz örtüsü (peçe) de mevcut değildir. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla kadınlar başlarındaki örtüyü sürekli olarak yüzlerine örtmemekte yabancı bir erkek veya erkekler topluluğuyla karşılaştığında başörtüsüyle yüzünü gizlemektedir. Bazı çağdaş yazarlar bu rivayetleri delil olarak getirerek yüzün de örtülmesi gerektiğini, açılmasının caiz olmadığını ifade etmektedirler. Bunlar Afzalurrahman, Muhammed Hamidullah, Muhammed Ali es-Sabûnî, Ramazan el-Bûtî ve Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'dir. Bu yazarlar, Kur'an'daki örtünme ayetlerinden ve bazı hadislerden yola çıkarak kadınların yüzlerinin de örtülmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁸ İslâm dünyasında azımsanamayacak sayıda pek çok Müslüman da söz konusu hadisleri bu şekilde yorumlayarak yüzün mahrem olduğuna inanmakta ve uygulamaktadırlar. Oysa ki ne örtünme ayetlerinin ne de ilgili hadislerin bu şekilde yorumlanması mümkün görünmektedir. Şimdi bu rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusundaki değerlendirmelerimize geçebiliriz.

Hadisler tetkik edildiğinde Hz.Peygamber döneminde peçe takan kadınlara rastlanıldığı gibi, peçe takmayıp yüzü açık gezen kadınların bulunduğu görme de mümkündür. Hz.Peygamber'in hanımlarından Hz.Aişe'nin de duruma göre yüz örtüsü kullandığı bazı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hadislerden anlaşıldığı kadarıyla peçeli kadınlardan bahseden hadislerin sayısı bir kaç geçmemektedir. Hz.Aişe'nin yabancı erkekler karşısında yüzünü örttüğünü gösteren iki rivayetle karşılaşmaktayız. Bunlardan birisi ifk hadisesinde yaşanan ve bizzat Hz.Aişe'nin kendi ifadelerinden oluşan bir rivayettir. Bu rivayetin konumuzla ilgili kısmı şöyledir: "Hz.Aişe kafilenden geri kaldığı zaman, Safvan İbnu'l-Muattal es-Sülemî onun uyuduğu yerde karaltısını görmüş ve onu tanımıştır. Hz.Aişe diyor ki: Zaten o hicab (perdelenme) emrinin inmesinden önce beni görmüştü. Ben onun beni tanıdığı sırada söylediği istirca sözleriyle uyandım. Uyanınca da hemen dış elbisemi (cilbab) bürünüp yüzümü örttüm."³⁹ İfk Hadisesi, Benî Mustalık gazvesi sırasında hicretin 6. yılında gerçekleşmiştir. Bu olayın örtünme ayetlerinden sonra meydana geldiği anlaşılmaktadır. Burada Hz. Aişe'nin yüzünü örtmesi, Kur'anî bir emir veya Hz.Peygamberin sarîh bir emri neticesinde meydana gelmiş bir uygulama olmayıp, o toplumda İslâm öncesi dönemde devam edegelen ananevî uygulamanın bir sonucudur. Yukarıda kıyafetle ilgili iki ayetin tetkikin-

³⁸ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, (Çev: Hasan Güneş yönetiminde komisyon) İnkılap yay, İst, 1996, II, 110-111; Muhammed Hamidullah, *a.g.e*, II, 1064-1072; Muhammed Ali Sâbûnî, *a.g.e*, II, 155-157; Said Ramazan el-Bûtî, *a.g.e*, s. 240; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Hicab*, (Çev: Ali Gencil), Hilal yay, s. 433-449.

³⁹ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 298; el-Buhârî, 64 Mağazî 34, (V, 54) ; Muslim, 49 Tevbe 10, Hn: 56, (IV, 2130) ; Ahmed, *el-Musned*, VI, 195.

de de belirttiğimiz gibi yüzün örtülmesine ilişkin bir karine mevcut değildir. Bu uygulama, aşağıda da örneklerini göreceğimiz gibi, yaygın, umumî bir uygulama olmayıp, toplumun bazı kesimlerinde uygulanan bir örtünme biçimidir. Bu bağlayıcı bir emir olsaydı, o dönemde bütün kadınların yüzlerini kapatmaları gerekirdi ki tetkik ettiğimiz hadislerde bunun tam aksine kadınların çoğunlukla yüzlerinin açık olduğu anlaşılmaktadır.

Hz.Aişe'den gelen bir başka rivayet de şudur: "Biz Hz.Peygamberle beraber ihramlı iken binekli insanlar kafilesi yanıımızdan geçiyordu. Bize yaklaştıkları zaman, herbirimiz başındaki örtüleri yüzlerine salıveriyordu. Geçip gittiklerinde açıyordu."⁴⁰ Öncelikle el-Azîmâbâdî (1273/1857)'nin nakline göre bu hadisin isnadında inkıtâ'nın olduğunu söylemek gerekir. Yahya b. el-Kattân ve Yahya b. Maîn, hadisin isnadında geçen Mucahid'in Hz.Aişe'den bu hadisi işitmediğini ifade etmektedirler. Ebu Hatim er-Râzî ise Mucahid'in Aişe'den işitmediğini ve el-Buharî ve Muslim'in Sahih'lerinde Mücahid'in Aişe'den naklettiği hadislerin, bizzat Mücahid'in ondan işitmediğini söylemektedir.⁴¹ İsnad açısından zayıf olan bu rivayeti metin itibariyle Hz.Aişe'nin bu davranışını şer'î bir hüküm olmaktan ziyade adet ve gelenek olarak yorumlamak daha doğru olur. Hz. Aişe'nin yabancı erkekleri gördüğünde yüzünü kapatması, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tamamıyla dönemin adet, gelenek ve sosyal statü endişesinden kaynaklanmış olmalıdır. Zira gerek yukarıda ele aldığımız örtünme ayetlerinde, gerekse Ahzab süresinin 53. ayetindeki "Peygamber eşlerinden bir şey isteyeceğiniz vakit perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalplerinizin, hem de onların temizliğini pekiştirir" buyruğunda yüzün örtüleceğine dair dolaylı veya dolaysız bir emirden bahsetmek mümkün görünmemektedir. *Bu son zikrettiğimiz ayette geçen hicab yüze peçe takılması, yüzün örtülmesi değil, kapının örtülmesi veya perde çekilmesidir. Bir şey isteyecekleri zaman perde arkasından istemeleri ise, ayetin öngördüğü ahlaka uygun olarak izin almadan ya da davet edilmeden Hz.Peygamber'in evlerine girmemeleridir.*⁴²

Peçenin Hz.Peygamber döneminde adet olduğunu gösteren önemli örneklerden birisi de şu olaydır: Hz.Peygamber'e Ummu Hallâd denilen peçeli (mutenakkıbetun) bir kadın, savaşta öldürülmüş olan oğlunu sormak için geldi. Ashabdan birisi ona "peçeli olduğun halde oğlunu sormaya mı geldin?" dedi. O da "oğlumu kaybettim diye hayamdan da mı vazgeçeyim" dedi.⁴³ Burada ilginç olan husus, bir sahabînin, çok üzüntülü bir durumda olan kadı-

⁴⁰ Ebu Davud, Menâsik 33, Hn: 1833, (II, 167) ; Ahmed, *el-Musned*, VI, 30.

⁴¹ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sunen-i Ebî Davud*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, V, 201.

⁴² İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Ekin, İst, 1998, (VI, 44).

⁴³ Ebu Davud, Cihad 8, Hn: 2488, (III, 5) ; el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, IX, 175.

nın peçeli olmasını garip karşılamasıdır.⁴⁴ Sahabînin bunu sorması ve peçeli olmasını garip karşılaması normaldir. Çünkü İslâm öncesi dönemden devam edegelen bir adet gereği, kadınların yakınlarını kaybettiklerinde acı, hüznün ve ağıt yakma gibi durumlarda yüzlerini ve başlarını açtıkları vâkîdir.⁴⁵ Ummu Hallâd, son derece üzüntülü bir anında başını ve peçesini açarak, elbiselerini yırtarcasına taşkınlık yaparak iffet sınırlarını aşmayacağını dile getirmektedir. Buradan peçenin İslâmî bir zorunluluk olduğu çıkarılamaz. Adet gereği yapılan bir örtünme biçimidir. Muhammed Gazalî'nin şu tespiti- ni burada ifade etmek gerekir: "Gerek İslâm öncesi Arap toplumunda, gerek- se İslâm'ın ilk yıllarında bazı kadınların gözlerini kapamaksızın zaman za- man yüzlerini örttüklerinde şüphe yoktur. Ancak bu amel, ibadet olmayıp adetten idi. Zira ibadet sadece nasla sabit olur."⁴⁶

Şimdi Hz.Peygamber döneminde toplumda yüzü açık bir vaziyette dola- şan ve çeşitli faaliyetler içerisinde bulunan kadınlardan bazı örnekler vere- lim. Bu konuda Hz.Aişe ile ilgili bir örnekle başlayalım.

HHz.Aişe'den farklı varyantlarla gelen bu rivayet şudur: Bir bayram günü siyahiler kalkanlar ve mızraklarla oynuyorlardı. Ya ben Hz.Peygamber'den istedim, ya da o, seyretmek istiyor musun? dedi. Ben "evet" dedim. Hemen beni arkasında *yanagım yanagıma* gelecek şekilde ayak üstü dikeltti ve : "haydin Erfide oğulları" dedi. Nihayet bakmaktan usandığımda "artık yeter mi?" dedi Ben: "evet" dedim. Öyleyse "git." buyurdu.⁴⁷ Başka bir varyantta Hz.Aişe diyor ki: "Ben oynayan Habeşlilere bakarken Hz.Peygamberin elbi- sesıyla beni örttüğünü gördüm. o zaman henüz genç bir kadın idim."⁴⁸ Diğer bir varyantta şöyle geçmektedir: "Bir bayram günü bir takım Habeşliler gele- rek mescitte raksetmeye başladılar. Bunun üzerine Peygamber beni çağırdı. Bende gelip başımı onun omzuna koydum. Onların oyununa bakmaya başla- dım."⁴⁹ Başka bir varyantta da şöyledir: "Ben onları seyretmek istedim. bu- nun üzerine Hz.Peygamber ayağa kalktı. Ben de kapıda ayakta durdum. O- nun kulakları ile omuzu arasından bakıyordum."⁵⁰ Bu farklı varyantların sadece birinde oynayan Habeşlileri seyredirken Hz.Peygamber'in Aişe'yi (r.a) elbisesiyle örttüğü belirtilmektedir. Fakat yüzünü örttüğüne dair bir ifade bulunmamaktadır. Diğerlerinde ise Hz.Aişe'nin yüz örtüsü kullanmak- sızın Hz.Peygamberin kendisini arkasına alarak *yanagı yanagıma gelecek* şekilde oynayan Habeşlileri seyrettirdiği haber verilmektedir. Bu haberde

⁴⁴ Muhammed Gazalî, *es-Sunnetu'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fıkh ve Ehli'l-Hadîs*, s. 40.

⁴⁵ el-Hûfî, *a.g.e.*, s. 372-373.

⁴⁶ Muhammed Gazalî, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁷ el-Buhârî, 13 îdeyn 2, (II, 2); Muslim, 8 Salâtu'l-îdeyn 4 Hn: 19 (II, 609).

⁴⁸ Muslim, 8 Salâtu'l-îdeyn 4 Hn. 17-18, (II, 608).

⁴⁹ Muslim, 8 Salâtu'l-îdeyn 4 hn: 20, (II, 609).

⁵⁰ Muslim, 8 Salâtu'l-îdeyn 4 Hn: 21, (II, 610).

Hız.Aişe'nin henüz çok genç iken yüz örtüsü kullanmadan kadınlı erkekli halk oyunları topluluğunu izlemesi ve izlerken de onun yanağının Hız.Peygamberin yanağına gelecek şekilde durması yüzünün açık olduğunu göstermektedir.

Hız.Peygamber döneminde kadınların yüzünün açık olduğuna dair bir örnek de şudur: Cabir b. Abdullah'ın rivayetine göre bir bayram günü namazda Rasulullah bir hutbe îrad etmişti ki kendisini dinleyen hanım sahabîyelerden biri, belli bir konuda aydınlanmak istediğini ifade etmişti. Hadisi rivayet eden ravi kadınla ilgili şu bilgileri vermektedir: Bu hanım alt tabakadan (sefiletu'n-nisa) bir sahabiye idi. (bazı varyantlarda sitetu'n-nisa, yani vasat tabakadan biri olarak ifade edilir) Yine bu kadın sahabiye al yanaklı (sef'âu'l-haddeyn) idi.⁵¹ Bu rivayette ravinin kadının al yanaklı olduğunu nakletmesi, kadınların mescitte yüzlerinin açık olduğunu göstermektedir.

Abdullah İbn Ömer, Hız.Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: İhramlı kadın yüzünü örtemez ve eldiven takamaz."⁵² Bu buyruğun sebebi öyle anlaşılıyor ki, hac esnasında Mekke'nin belli mahallelerinde büyük bir insan kalabalığı toplandığında şayet bir hanım, Arafat, Müzdelife, Mina veyahut da Beytullah gibi bölgelerde yolunu kaybederse, velisi veya kocası kendisini aradığında yüz örtüsünün onun tanınıp bulunmasına mani olmamasıdır.⁵³ Eğer yüzün açılması dinen yasaklanmış, başka bir deyişle avret olmuş olsaydı, bırakın normal zamanlar da açmayı ibadet esnasında hiç açılmaması emrolunurdu. Çünkü avret mahallinin örtülmesi zorunludur. Oysa ki burada tam tersine ihramlı iken bir ihtiyaca mebnî olarak toplumda adet olan peçenin ve eldivenin takılmaması öngörülmektedir. Bu da peçenin (yüzü kapatmanın) dinen bir zorunluluk olmayıp, adet olduğunu göstermektedir.

Sehl b. Sa'd'dan rivayet edildiğine göre bir kadın Rasulullah'a geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasulü! Sana kendimi hibe etmeye geldim." Rasulullah kadına baktı. Gözlerini yukarıya kaldırıp doğrulttu, sonra başını aşağıya eğdi. Kadın da Peygamberin bir şey demediğini görünce oturdu. Orada bulunan bir adam Hız.Peygamber'e: "O kadınla evlenmek istemiyor-san, onunla beni evlendir." dedi. Bunun üzerine Hız.Peygamber, kadını o sahabî ile evlendirdi."⁵⁴ Bu hadisten Hız.Peygamber'in huzuruna gelen kadının yüzünün açık olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu olayı nakleden ravinin

⁵¹ Muslim, 8 Salâtu'l-îdeyn Hn: 4 (II, 603) ; Nesâî, 19 Salâtu'l-îdeyn 19, Hn: 1575, (III, 186) ; Ahmed, *el-Musned*, III, 318.

⁵² Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, 20 Hac 6 Hn: 17, s. 207 ; *el-Buhârî*, 28 Sayd 13, (II, 214-5) ; *et-Tirmizî*, 7 Hac 18 Hn: 833, (III, 194-5) ; *en-Nesâî*, 24 Menâsik 33, Hn: 2673, (V, 133) ; Ebu Davud, *Menâsik* 31, Hn: 1823, 1825, 1826, 1827, (II, 165-6) ; Ahmed, II, 22, 32.

⁵³ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1067.

⁵⁴ *el-Buhârî*, 66 Fadâilu'l-Kur'ân 22 (VI, 109) ; 67 Nikâh 35, 37, (VI, 131) ; 77 Libâs 49, (VII, 52).

yaptığı “Rasulullah kadına baktı. Gözlerini yukarıya kaldırıp doğrulttu, sonra başını aşağıya eğdi.” şeklindeki tasvir, bunun bir karinesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla kadın gerek sosyal hayatta, gerekse evlilik sırasında belli ölçüler içerisinde kadının yüzüne bakmasında hiçbir sakınca olmasa gerektir. Hatta bu rivayetlerin bir varyantında kadının o halde uzun süre Hz.Peygamber ve sahabîlerinin bulunduğu bu ortamda kaldığı da belirtilmektedir.⁵⁵

İbn Abbas’ın rivayetine göre Fadl b. Abbas Hz.Peygamber’in terkisinde idi. Has’am kabilesinden bir kadın geldi. Fadl ona bakmaya başladı. Kadın da ona bakıyordu. Hz.Peygamber, Fadl’ın yüzünü diğer tarafa çevirdi. Kadın “Ey Allah’ın Rasulü! Hac Allah’ın kullarına farzdır. Babam da binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı. Onun yerine ben haccedebilir miyim? dedi. Hz.Peygamber “evet” dedi. bu hâdise veda haccında gerçekleşti.⁵⁶ Nesâî’de geçen başka bir varyantta “Fadl kadına bakmaya başladı. O, güzel bir kadındı. (kanet imraeten hasnâe) Rasulullah Fadl’ın yüzünü başka yöne çevirdi.” şeklinde geçmektedir.⁵⁷ Kastallânî’nin açıklamasına göre Fadl b. Abbas yakışıklı bir erkekti. Has’am kabilesinden güzel bir kadınla karşılaşınca, Fadl ona bakmaya başladı ve onun güzelliği hoşuna gitti.⁵⁸ Bu hâdise de söz konusu kadının, güzelliğinden bahsedilmesi, onun yüzünün açık olduğunun bir göstergesidir. Bu, kadınların peçe veya perde arkasına girmeden sosyal yaşamda her türlü bilgi, dini fetva ve nasihat alabileceklerine, bugünkü anlamda eğitim ve öğretime katılabileceklerine bir işaret olarak kabul edilebilir.

Ellerin ve yüzün açık olması gerektiğini savunan alimlerin cumhuru, en fazla delil olarak Hz.Aişe’nin rivayet ettiği hadisi delil getirmektedir ki Ebu Davud ve Ebu Hatim er-Râzî, bu hadisin mursel olduğunu ve Halid b. Dureyk’in Hz.Aişe ile görüşmediğini (onun döneminde yaşamadığını) belirtmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla bu hadis zayıf hükmündedir. Hz.Aişe şöyle rivayet etmiştir: Esmâ bnt. Ebî Bekr üzerinde ince bir elbise ile Rasulullah’ın huzuruna geldiği zaman, Rasulullah başını çevirmiş ve şöyle buyurmuştur: “Ey Esmâ! kadın buluşa erdikten sonra -yüz ve ellerine işaret ederek- şu ve

⁵⁵ el-Buhârî, 77 Libâs 49, (VII, 52). Buradaki ifade şudur: “felemmâ tâle mukamuha fekalê raculun zevvicnihâ in lem yekun leke bihâ hâcetun.” O uzun süre kaldığı zaman, (Hz.Peygamberin huzurunda bulunan) bir adam “eğer senin ihtiyacın yoksa onu benimle evlendir” dedi.

⁵⁶ el-Buhârî, 25 Hac 1 (II, 140) ; Ebu Davud, Menâsik 12, 25, 56 Hn: 1809, (II, 162) ; en-Nesâî, 49 Adâbu’l-Kudât 9 Hn: 5391, (VIII, 227).

⁵⁷ en-Nesâî, 49 Adâbu’l-Kudât 9, Hn: 5392, (VIII, 228) ; Malik b. Enes, *el-Muvatta’*, Hac 30 Hn: 100, s. 229.

⁵⁸ el-Kastallânî, *İrşadu’s-Sârî li Şerhi Sahîhi l-Buhârî*, Mısır, h. 1307, III, 90.

⁵⁹ Ebu Davud, Libâs 31, Hn: 4104 (IV, 62) ; Daha fazla bilgi için Nureddin el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, V, 137 ; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Daru Kahraman, İst, 1985, VI, 48.

şundan başka bir yerinin görülmesi doğru olmaz.” Bu hadis her ne kadar zayıf olarak görülse bile en azından bunun Kur’an’a ve Hz.Peygamber’in uygulamalarına aykırı bir durum olmadığı ve Aişe hadisinin burada zikrettiğimiz diğer rivayetler tarafından desteklendiği söylenebilir. Alimlerin çoğunluğunun anlayışında el ve yüzün açık olması gerektiği hususu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰

Başka bir rivayette ise Hz.Aişe şöyle haber vermektedir: “Mü’min kadınlar peştemalleriyle örtülü bir halde sabah namazında bulunuyorlardı. Namaz sona erdiği zaman evlerine dönüyorlardı. Hiçbir kimse, onları sabahın alaca karanlığı nedeniyle tanııyordu.”⁶¹ Eğer sabahın alaca karanlığı olmasaydı, yüzlerinin açık olmasından dolayı onların kim oldukları bilinecekti. Ama alaca karanlık olduğu için onların tanınma imkanları yoktu.⁶²

Subey’a b. Hâris benî Amir b. Luey kabilesinden Sa’d b. Havle ile evliydi. Bu zat Bedir gazvesine iştirak edenlerdendi. Bilahare karısı hamile iken veda haccında kocası vefat etti. onun vefatından sonra çok geçmeden karısı doğurdu. Nifasından temizlendiği vakit evlenmek için süslendi (tecemmelet). Sahabîlerden biri olan Ebu’s-Senabil b. Ba’kek (Abduddar oğullarından) onun yanına girerek şöyle dedi: “seni süslenmiş (güzelleşmiş) görüyorum, galiba evlenmek istiyorsun, vallahi üzerinden dört ay on gün geçmedikçe sen evlenemezsin.” Subey’a diyor ki: O zât bunu bana söyleyince, akşam vakti elbisemi giyindim. Sonra Rasulullah’a gelerek bu meseleyi ona sordum. Bana doğurduğum anda helal olduğum fetvasını verdi ve şayet biri çıkarsa evlenmemi emretti.⁶³ Subey’a’nın süslenmesinden kasıt gözünün sürmeli ve elinin de kınalı olmasıdır. Eğer Subey’a’nın yüzü kapalı olmuş olsaydı, Ebu’s-Senabil b. Ba’kek onun süslendiğini veya güzelleştiğini (tecemmelet) nasıl görebilecekti? Tabii ki görmesi mümkün değildi. Burada Subey’a’nın yüzünün açık olduğu ve mahremi olmayan sahabî Ebu’s-Senabil’in onun yüzünü gördüğü izahtan varestedir.

İmam Ahmed, Ebu Davud ve et-Tirmizî’nin Berîre’den rivayetine göre Rasulullah Hz. Ali’ye şöyle buyurdu: Ey Ali! Bir bakıştan sonra tekrar bakma. Zira birinci bakış senin için caiz ise de, ikincisi değildir.⁶⁴ Eğer

⁶⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, 47.

⁶¹ Malik b. Enes, *el-Muvatta’*, I Vukûtu’s-Salât 1 Hn: 4, s. 10 ; Ahmed, *el-Musned*, VI, 33, 36, 179, 248, 259 ; el-Buhârî, 9 Mevâkît 27, (I, 144); 8 Salât 13, (I, 98) ; 10 Ezân 162, (I, 210) ; Muslim, 5 Mesâcid 40, Hn: 230-31-32, (I, 445-6) ; Ebu Davud, Salât 8, Hn: 423, (I, 115) ; en-Nesâî, 6 Mevâkît 25, Hn: 545-546, (I, 271) ; 13 Sehv 101 Hn: 1362, (III, 82) ; ed-Darimî, Salât 20, (I, 277).

⁶² Muhammed el-Gazâlî, *es-Sunnetu’n-Nebebiyye*, s. 39.

⁶³ Muslim, 18 Talâk 8 Hn: 56, (II, 1122) ; Ebu Davud, Talâk 47, Hn: 2306, (II, 293) ; en-Nesâî, 27 Talâk 56, Hn: 3506, 3507, 3508, (VI, 190).

⁶⁴ Ebu Davud, Nikâh 43, Hn: 2149, (II, 246) ; et-Tirmizî, 44 Edeb 28, Hn: 2777, (V, 94) ; ed-Dârimî, Rikâk 3 (II, 298) ; Ahmed, *a.g.e.*, V, 351, 353, 357.

Hız.Peygamber döneminde toplumda bütün kadınların yüzü kapalı olmuş olsaydı, Hız.Peygamber'in Hız.Ali için böyle bir uyarıda bulunmasının bir anlamı olmazdı.

Bir başka örnek de Hız.Peygamber'in huzurunda Hind b. Utbe'nin başından geçen bir hadisedir. İbn Abbas'ın rivayetine göre Kadınlar toplu olarak Hız.Peygamber'e bey'at etmek amacıyla geldikleri zaman, onların içinde Bedir savaşında Hız.Hamza'nın karnını yaran ve (bundan utanç duyduğu için) peçe ile yüzünü gizlemiş olan Hind bnt. Utbe vardı. Hind dedi ki eğer konuşursam Peygamber beni tanır ve tanırsa bana bir kötülük edebilir. Ben Rasullullah'tan korkarak yüzümü gizledim. (mutennekira)' Hind'in yanında olan kadınlar da sustular ve konuşmaktan çekindiler. Bey'atla ilgili şartlar konuşulduktan sonra Hız.Peygamber onu (Hind) tanıdı ve çağırdı. Hind Hız.Peygamber'in elinden tuttu ve bey'at etti.⁶⁵ Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şudur: Hind'in yüzünü kapatmasının illetinin Hız.Hamza'nın karnını yaradığı için utanması ve yüzünü gizlemesidir. Metinden anlaşıldığına göre kadınlar içinde onun peçeli olduğu ifade edilmektedir. Onun peçeli olmasından amaç, ibadet olduğu için değil, utancı sebebiyle Hız.Peygamber'e tanınmamaktır. İbadet olmuş olsaydı, onun kadınlar içinde peçeli olmasını ayrıca zikretmesinin bir anlamı olmazdı. Ayrıca metinde olmamakla beraber buradan Hız.Peygamber onu tanıdığına muhtemelen yüzünü açmış olabileceği yorumunu da çıkarmak mümkündür.

Mekke'nin fethinden sonra Ensar ve Muhacirlerin beraberce oturdukları bir yere, bir grup Mekkeli kadın uğrar. Ensar'dan olan Sa'd b. Ubade: "Kureyş kadınlarının iyi ve güzel oldukları anlatılırdı, halbuki öyle değilmiş" deyince mecliste bulunan Muhacirlerden Abdurrahman b. Avf çok sinirlenir. Bunun üzerine Sa'd toplantıyı terk eder. Hız.Peygamber'e gelip olayı anlatır. Hız.Peygamber onun haksız olduğunu ifade eder.⁶⁶ Burada Sa'd, Kureyş kadınlarının güzelliklerini nasıl görmüştür? Kadınların yüzü kapalı olsaydı Kureyş kadınlarıyla ilgili bu yorumu yapabilmesi mümkün değildi.

Sosyal ilişkilerde gerek haremlik-selamlık gerekse peçenin kullanıldığını göstermesi açısından şu rivayetin de önemli olduğunu belirtmek gerekir: Hız.Peygamber Selman el-Farisî ile Ebu'd-Derdâ'yı kardeş yapınca, Selman, Ebu'd-Derdâ'yı ziyarete gitti. Onu evde bulamadı ve karısı Ummu'd-Derdâ'yı eski bir elbise içinde perişan bir halde gördü, ve bu halin nedir? diye sordu. Kadın, Ebu'd-Derdâ'nın dünya ile bir ilgisi ve ihtiyacının

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 125 ; et-Taberî, *Camîu'l-Beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, XIV, 99

⁶⁶ el-Vâkidî, *Kitabuu'l-Meğâzî*, Beyrut, 1965, II, 867.

olmadığını söyledi. Neden sonra Ebu'd-Derdâ geldi de karısı Selman için yemek hazırladı ve önlerine koydu...⁶⁷

Bu rivayetlerin dışında Hz.Peygamber döneminde bazı kadınlar fiilen savaşa katılmışlardır. Ummu Süleym'in savaşa bir hançer edinerek çıktığı ve Müşriklerden biri karşısına çıkarsa karnını yaracağını söylediği nakledilmektedir.⁶⁸ Nesibe b. Ka'b b. Amr el-Maziniyye Uhud savaşında Amr b. Kamie ile karşılaşır ve ona kılıcıyla vurur, fakat Amr zırhlı olduğu için yara almaz. Bu karşılaşmada Nesibe omuzundan yaralanır.⁶⁹ Bazı rivayetler ise kadınların Hz.Peygamber'le savaşa katıldıkları, geri hizmetler dedğimiz arka planda eşyaların yanında durup yemek yaptıkları, yaralıları tedavi ettikleri ve hastalara baktıkları görülmektedir.⁷⁰ O dönemde bazı kadınların satıcılık yaptığı bilinmektedir. Kayle el-Enmariyye, Hz.Peygamber'e satmak istediği fiyatın üzerinde bir fiyat söyleyip uzun pazarlıklarla o fiyata indiği ve bunun caiz olup olmadığını sormasını⁷¹ buna örnek olarak verilebilir. Hz.Peygamber döneminde kadınların iplik eğirme, örgücülük, dikiş, boyama işleri, çobanlık, zabıta görevi, koku imali ve satımı, sünnetçilik, emziricilik, satıcılık, ebelik, süsleme v.b.⁷² pek çok meslekle meşgul oldukları bilinmektedir. Bu meslekleri icra eden kadınların toplumla iç içe olması nedeniyle yüzlerini kapatarak (peçe takarak) yapmış olmaları makul görünmemektedir. Bu tür işlerin yapılabilmesi için yüzün açık olması gerektiği bilinen bir husustur.

Buraya kadar nakledilen hadislerden anlaşıldığına göre toplumsal hayatta bazı kadınlar adet gereği yüzlerini kapatırken bazılarının ise gerek Hz.Peygamber'in bulunduğu ortamlarda gerekse bulunmadığı yerlerde mesleklerini icra ederken yüzlerinin açık olduğu ve bu şekilde sosyal ilişkilerini devam ettirdikleri ortaya çıkmaktadır. Yüzün kapatılmasıyla ilgili veya açılmasının yasak olduğuna ilişkin Hz.Peygamber'den sarıh bir emir veya yasaklama söz konusu değildir. Aksine bazı rivayetlerde el ve yüzün açık olabileceğine ilişkin ona isnad edilen ifadeler vardır. Kadının sosyal, siyasal ve ekonomik hayata katılabilmesi ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi

⁶⁷ el-Buhârî, 30 Savm 51 (II, 243) ; 78 Edep 86, (VII, 104) ; et-Tirmizî, 37 Zuhd 63; Hn: 2413, (IV, 526).

⁶⁸ Muslim, 32 Cihad 47, Hn: 134 (III, 1442).

⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtî'l-Kebîr*, Daru Sadr, Beyrut, Tarihsiz, VIII, 412-6.

⁷⁰ Muslim, 32 Cihad 48, Hn: 127, (III, 1444). Kadınların erkeklerle birlikte savaşa katıldıklarına dair bkz: Muslim, 32 Cihad 47-48, Hn: 134-142, (III, 1442-1447) ; Ebu Davud, Cihad 12, Hn: 2496, (III, 8) ; İbn Mace, 24 Cihad 37, Hn: 2856, (II, 952) ; Ayrıca bkz: İbn Sa'd, a.g.e, VIII, 455-6, 413; el-Buhârî, Cihad 65 (III, 221-2).

⁷¹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtî'l-Kebîr*, VIII, 311; İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahabe*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, VIII, 291.

⁷² Faruk Beşer, *Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam*, Seha yay, İst, 1991, s. 112-119; Rıza Savaş, *Hız.Peygamber Devrinde Kadın*, Ravza yay, İst, 1991, s. 223-235.

için bu bir zorunluluktur. Bundan dolayı Hz.Peygamber'in el ve yüzün açılmasını yasaklamış olması düşünülemez.

3. Dört Halife Döneminde Peçe Uygulaması

Hız.Peygamberin vefatından sonraki dört halife döneminde de bazı kadınların özellikle Hz.Ömer döneminde hisbe (zabıta) görevinde bulundukları kaynaklarımızda nakledilmektedir. İbn Abdilber, Hz.Ömer'in Şıfa bt. Abdillah adındaki bir sahabiye kadının görüşüne değer verip onu tafdil ettiğini belirlemekte ve onu çarşıda zabıta işiyle görevlendirdiğini nakletmektedir.⁷³ Hz.Peygamber'i idrak etmiş olan Semra bt. Nuheyk el-Esediyye ise çarşılarda dolaşır insanların iyiyi ve güzeli işlemlerini emreder, kötülüklerden de alıkkordu. (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-munker) Aksi hareket edenlere elindeki sopasıyla vururdu.⁷⁴ Onun bu şekli tatbikat içinde bulunması resmen bu çeşit işlerle görevlendirilmiş olmasından ileri gelse gerektir. Semra bt. Nuheyk ile ilgili anlatımın Hz.Peygamber devrinde mi yoksa Hz. Ömer devrinde mi cereyan ettiği kaynakta belirtilmemektedir.⁷⁵ Bu sahabiye kadınların görevlerini ifa ederken yüzlerini kapatarak yapmaları pratik açıdan mümkün görünmemektedir.

Kaynaklara bakıldığında Hz.Peygamber sonrası dönemlerde bazı kadınların yüzlerini örtmedikleri görüyoruz. Bu dönemde söz konusu kadınların toplumsal faaliyetlere katıldıkları şiir, edebiyat, tarih ve tabiat bilimleriyle ilgili konulara ilgi duydukları müşahade edilmektedir. Bunlardan da bazı örnekler verebiliriz.

Meşhur sahabî Talha b. Ubeydullah'ın kızı Aişe (ö:101) dört halife döneminde yaşamış meşhur kadınlardandır. Annesi Hz.Ebu Bekir'in kızı Ummu Kulsûm'dür. Akıllı, dirayetli, eski Arap tarihini ve olaylarını ve astronomi bilgisine sahip bir kadın olan Aişe, Medine'de yaşıyordu. Kendi nefsinde büyük bir mevki ve ihtirama sahip olduğundan erkeklere karşı yüzünü örtmezdi. Pek çok defa Aişe evinde otururken marifetli kişiler onun huzurunda müsabakalar icra ederler ve izhar ettiği takdir ve tahsin ile iftihar ederlerdi. Aişe, Hacca geldiği zaman kadın şairler yanına gelirdi. Şairler huzuruna girerek kendisinden büyük hediyeler alırdı.⁷⁶ Kocasını meşhur sahabî Zübeyr b. el-Avvam'ın oğlu Mus'ab, (ö.157) hiç kimseye karşı yüzünü örtmediği için onu azarlayınca, ona şu cevabı vermiştir: "Allah beni güzel yarattı. İnsanların bunu görmesini ve kendilerine olan üstünlüğümü bilmelerini

⁷³ İbn Abdilber, *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV, 424.

⁷⁴ İbn Abdilber, *a.g.e*, IV, 419.

⁷⁵ İbn Abdilber, *a.g.e*, IV, 419.

⁷⁶ Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, (Çev: Zeki Mağamiz) Dersaadet, 1330, V, 92.

istiyorum. Allah'a yemin olsun ki, hiç kimsenin bana hatırlatması gereken bir ayıp yoktur.”⁷⁷

Hız. Huseyn b. Ali'nin kızı Sükeyne (ö. 117) devrinin en meşhur kadınlarından. O da yüzünü örtmezdi.⁷⁸ Çok saklanmaz ve erkeklerle aynı mecliste sohbet ederdi. Huzuruna gelen şairleri kabul ederdi. Halka kapısını açık bulundurur, evi misafir ile dolunca sofralar kurdurarak onları doyururdu. Daha sonra şairlere şiir ve edebiyatla ilgili birçok sualler tevcih ettikten sonra şiirlerini tenkit eder ve kendilerine hediye ihsan ederdi.⁷⁹ Hamidullah, Hız. Huseyin'in kızı Sükeyne'nin yüz örtüsü kullanmayıp açık yüzle dışarda dolaştığından dolayı o günün Müslümanları tarafından hoş karşılanmadığını belirtmektedir.⁸⁰ Bu dini bir saikle mi hoş görülmemiştir, yoksa adeten toplumda kısmen yaygın olan bu yüz örtüsü adet olduğu için mi hoş karşılanmamıştır. Biz bunun adet dolayısıyla böyle olduğu kanaatini taşıyoruz. Zira dîni bir saik olsaydı Sukeyne'nin bu kadar rahat tavırlarına şahit olmak mümkün olmazdı.

Yine dört halife döneminde *Leyla el-Ahyeliyye*, *Hansa* ve *Faria el-Murriyye* gibi hayli büyük şairler de yetişmiştir. Bunların dışında kemal-i iffet ile erkeklerle karşılıklı şiir okuyan ve fikir teatisinde bulunan bir kaç Arap kadını meşhurdur ki bu kadınlar erkeklerden az bir münasebetsizlik görseler onu derhal sohbet halkalarından men ederlerdi. Nitekim Benî Cemh kabilesinden *Ebu Dehbel Cemhî* ile yine aynı kabilede *Amra el-Cemhiye* isimli bir kadın arasında öyle bir durum vuku bulmuştu. Amra akıllı, metin ve asil bir kadın idi. Münâşed-i işar için meclisine bir çok erkekler devam ederdi. Ebu Dehbel onun sohbetinden ayrılmazdı. Amra, Ebu Dehbel'e özel bir meyl ve tevcih gösteriyor, bu meylin gizli tutulmasını kendisine tavsiye ediyordu. Bir gün Amra bir takım kadınların ziyaretini kabul ettiği bir sırada Ebu Dehbel'in kendisi için “benim aşıkımdır” dediğini ziyaretçilerin ifadelelerinden anladığından o tarihten itibaren erkekler ile ihtilattan kaçınarak udeba ve şuara ile perde arkasında görüşmeye başladı.⁸¹ Dört halife döneminde sosyal alanda son derece aktif olan bu kadınların varlığını tabii ki genelleştirmek doğru olmaz. O dönemdeki bütün kadınların durumu böyle değildi. Ama Talha b. Ubeydullah'ın kızı Aişe ve Hız. Hüseyin'in kızı Sukeyne gibi toplumun elit tabakasındaki kadınların yüzlerini açmaları ve kadın olarak sosyal alanda ve şiir ve edebiyat alanında son derece aktif rol oynamaları yüz örtüsünün değeri konusunda bize bir fikir vermektedir.

⁷⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XI, 176 Ayrıca biyografisi bkz: İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, VIII, 467 ; K.V. Zettersteen, *Aişe mad*. MEB. İ.A, I, 230.

⁷⁸ el-İsfahânî, *a.g.e*, XVI, 143.

⁷⁹ el-İsfahânî, *a.g.e*, XIV, 173.

⁸⁰ Hamidullah, *a.g.e*, II, 1067.

⁸¹ Corci Zeydan, *a.g.e*, V, 95.

4. Kadının Statüsünde Gerileme ve Peçenin İbadet Haline Getirilmesi

İslam'ın ilk asırlarında Kur'an tarafından kadınlara verilen haklar ve özgürlükler sonraki asırlarda sosyal adet ve geleneklerin ağır baskısı altında yavaş yavaş bir kısıtlanmayla karşı karşıya kalmıştır. Kur'an'ın kadınla ilgili getirdiği yenilikler ve Hz.Peygamber'in onlarla ilgili uygulaması, Hz.Peygamber ve belli oranda da dört halife döneminde uygulama alanı bulmuştur. Emevilerden başlamak üzere daha sonraki dönemlerde kadınlara verilmiş bu haklar, yozlaştırılmış ve büyük oranda yanlış yorumlarla inhirafa yol açmıştır. Daha da ötesi kadın İslâm öncesinde bulunduğu aşamadan daha da geriye gitmiştir. Kur'an, kadına evlilik, boşanma, miras v.b alanlarda pek çok haklar vermiş, onu bir insan olarak ve bir anne olarak yüceltmıştır. Fakat Kur'an'ın sosyal adet ve geleneklerin tesiri altında tefsir edilmesinden dolayı İslâm'ın doğmasından bir asır sonra kadın İslam toplumundan çek(tiri)ilip evine kapanmıştır. Kadınlara ilgili Kur'an ayetleri bahsedilen güçlü sosyal adet ve geleneklerin ve gerileme süreciyle birlikte İslam düşüncesinin donuklaşmasının etkisi altında yorumlanmaya başlamıştır. Bundan dolayı Kur'an tarafından kadınlara verilen eşitlik ve özgürlükle ilgili haklar, hakim olan adet ve geleneğe kurban edilmiştir. Hanbelî alimlerden İbnu'l-Cevzî, (597/1200) kadınlara ve erkeklere edep kurallarını öğreten Nur suresinin 31. ayetindeki "süs ve güzelliğin" sadece ibadet için açılması zorunlu olan kadının yüzü ve elleri olduğu inancındadır. bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: Bu ayet yabancı kadınlara özürsüz olarak bakmanın haram olduğunu ifade eder. Eğer bir zaruret varsa, örneğin, evlilik veyahut da aleyhinde şهادette bulunma gibi, kadının yüzüne bakabilir. Bunun dışında her ne suretle olursa olsun ne şehvet amacıyla ne de başka bir amaçla yabancı kadına bakmak caiz olmaz. Bu konuda el, yüz ve kadının bütün bedeni aynı hükümdedir."⁸² Nitekim Şafîî alimlerden el-Beydavî (685/1286) şöyle der: "Buradaki istisna el ve yüzdür. Doğru olan el ve yüzün sadece namazda avret olmamasıdır. Yoksa (sosyal hayattaki) bakmada değil. Buna binaen hür kadının bütün bedeni avret olarak kabul edilmelidir ve onun bedeninin hiç bir yeri tıbbî muayene veya şahit olarak kabul edilmesi gibi ihtiyaç durumu hariç kocası ve yakın akrabasının dışında şer'i olarak hiç kimse tarafından görülmesi helâl değildir."⁸³ Bu her iki yoruma göre kadının bütün bedeni avrettir. Dolayısıyla onun yüzü de namaz dışında avret olup tıbbî muayene, şahitlik ve evlilik yapmak dışında yabancı erkekler tarafından görülmesi helâl değildir. Gerek el-Beydavî'nin gerekse İbnu'l-Cevzî'nin bu yorumları yaşadıkları çevrenin sosyal adet ve geleneklerinin bir yansıması olarak kabul edilmelidir.

⁸² İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, VI, 31.

⁸³ el-Beydavî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1988, II, 121

Ahzab sûresinin 59. ayetini yorumlayan müfessirler, söz konusu ayette yüzün örtülmesine ilişkin hiçbir kayıt olmadığı halde gerek yaşadıkları asırda gerekse İslam öncesi döneme ait hakim olan adet ve geleneklerin etkisiyle yüzün de örtülmesi gerektiği yorumunu yapmışlardır. el-Cessas (370/980) söz konusu ayetin, genç kadınların yabancı erkeklerle karşı yüzlerini örtmeleri gerektiğine delalet ettiği yorumunu yapmaktadır.⁸⁴ Ebu Hayyan el-Endelûsî (745/1245), cilbabın yüzü de dahil bütün vücudu kapsadığını ifade etmektedir.⁸⁵ Ebu's-Suûd (982/1574)'a göre ise cilbabdan maksat, çok geniş ve uzun bir örtü olup kadın bununla başını örttüğü gibi yüzünü ve göğsünü de örterek ayaklarına kadar salar. Bu durumda ayetin manası 'kadınlar dışarıya veya yabancı bir erkeğin karşısına çıkacakları zaman bu örtüyle yüzlerini ve bütün vücutlarını örtsünler' demek olur. es-Suddî de ayetin tefsirinde "Kadın alnını ve yüzünü örter, yalnız bir tek gözü açık kalır" demiştir.⁸⁶ Bu alimler zarurî durumlar hariç kadının bütün bedeninin avret olduğunu ve özürsüz yabancı erkeklerle gösterilemeyeceğini savunmaktadır. Bu tür tarihsel yorumlar kadına Kur'an tarafından verilen özgürlüklerin nasıl kısıtlandığını ve onun toplumdan nasıl soyutladığını göstermektedir. Bu sonuçta kadının statüsünün Hz.Peygamber dönemine oranla gerilediğinin açık bir göstergesidir.

Oysa ki Kur'an, kadın hakkında getirdiği yeniliklerle de yetinmeyip zaman içerisinde daha ileri adımlar atmalarını emretmiştir. Ne var ki Müslümanlar tarih içinde Kur'an'ın ortaya koyduğu bu yenilikleri gereği gibi değerlendirememiş ve İslâm öncesi örf ve adetler İslam toplumlarında hayatîyetini, hem de İslam görüntüsü altında, devam ettirmiştir. Kadim din ve kültürlerin İslam kültürüne tesiri, yeni Müslüman olan toplumların yerleşik kültür ve geleneklerinin dine baskın çıkması, dinin ve dini nasların yanlış anlaşılması ve yanlış yorumlanması bu tür düşüncelerin yaşamasına ve kökleşmesine zemin hazırlamıştır. Netice de bütün bu unsurlar İslam toplumunda kadının statüsünün gerilemesine neden olmuştur.⁸⁷ Müslüman Arapların Bizansla, İranlılar ve Habeşlilerle ihtilafı, giyim ve kuşam konusunda bu milletlerin pek çok geleneklerini almalarına yol açmıştır. Onlardan etkilenmişler ve istifade etmişlerdir.⁸⁸ Hindistan eski başkanı Cevahir-i Lâl Nehru (1889-1964) "Dünya Tarihine Bakış" adlı kitabında örtünme ve perde adedinin Müslüman Arap kadınları arasında yaygın olmadığını, onların erkeklerden ayrı ve gizli yaşamadıklarını, bilakis umumi yerlerde hitabet ve şiir meclisle-

⁸⁴ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 372.

⁸⁵ Ebû Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahrû'l-Muhîr*, VII, 250.

⁸⁶ Ebu's-Suûd, *İrşâdu Akli's-Selîm*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1990, VII, 115.

⁸⁷ Muhammed M. Pickthall, *Culturel Side of İslam*, Lahor, sh. Muhammed Ashraf, 1966, ss. 146-147.

⁸⁸ Dr. Abdulaziz Salim, *Târihu'l-Arab fî Asri'l-Cahiliyye*, Daru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, Tarihsiz, s. 438.

rinde bulunduklarını ve hatta kendileri va'az edip şiirler okuduklarını belirtmektedir. Nehru, Arapların başarının tesirinde kalarak yavaş yavaş komşuları olan Doğu Roma İmparatorluğu ve İran İmparatorluğunun adetlerini iktibas ettiklerini, özellikle her iki imparatorluktaki adetlerin nüfuz etmesiyle kadınların erkeklerden ayrılması (haremlik-selamlık) ve kadınların örtünmeleri adedinin Araplar arasında yayılmaya başladığını ifade ederek harem sisteminin bu şekilde Müslüman Araplar içerisine girdiğini ileri sürmektedir.⁸⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Nehru'nun buradaki örtünmeden kastı, kadının peçe takmak suretiyle bütün vücudunu örtmesi anlamındadır. Yoksa Müslüman Arap kadınının hiç örtünmediği anlamında olmasa gerektir. Müslümanlar fetihler yoluyla değişik kültürlerle tanıştıklarında, bu kültürlerdeki örtünme adetlerinin etkisiyle kadınların örtünmelerinin eskisinden daha katı kurallara bağlandığı, sonraki asırlarda bu katı kuralların İslâmî adetler haline sokulduğu tarihi bir gerçektir. Esposito da bu tarihi gerçeği şu nakillerle ifade etmektedir: "Müslümanlar Suriye, Mezopotamya, İran ve Mısır şehirlerine girdikleri zaman, Müslüman kadınlar, örtünmeyen hafifmeşrep karakterdeki kadınlardan ayrılması için yaygın adete nazaran bir ayrıcalık olarak peçeyi benimsemişlerdir. Keza, başlangıç itibarıyla Bizans'ta ve İran'da uygulanan harem veya kadınların perde arkasında durması adeti, Bağdat'ın İranlaşmış sarayının bir tarzı haline gelmiş ve neticede İslam beldelerinde yaygın bir kabul görmüştür."⁹⁰ Sosyal bir adet olan peçe, dini bir buyruk olması yerine, gerek Arap şehirlerindeki Hristiyan kadınların ve gerekse XIX. asır Mısır'ındaki Yahudi ve Kıbtî kadınların yüzlerini peçeyle örttükleri gerçeğinden gelmektedir.⁹¹ Esposito, asırlar boyunca haremlik-selamlık ve peçe adetine dini bir otorite ve onay vererek ve böylece onların İslam'a dayandırılarak meşru hale getirildiğini belirtmektedir.⁹² Muhammed Abduh'un öğrencilerinden olan Kasım Emin (1865/1908) de aynı gerçeğe işaret ederek İslâm anlayışımızdaki bozulmanın İslâm'a sonradan ihtida eden ve kendi adet ve geleneklerini İslâm'a din olarak sokmuş olan insanlarla birlikte dışarıdan geldiğini ifade etmektedir. Ona göre kadının yüzünü açması hakkında hiçbir genel ve kesin bir yasaklama yoktur. Kur'an'da Hz.Peygamber'in eşleri hariç, perde arkasına çekilme hakkında açık bir nas yoktur. Bu, adete ve toplumun gidişatına

⁸⁹ Murtaza Mutahharî, *İslam'da Tesettür*, (Çev: Y. Muhacir), 1987, Tahran, s. 19-20 (Cevahir-i Lâl Nehru, *Dünya Tarihine Bakış*, I, 328'den naklen); Gerçekten de ne Hz.Peygamber devrinde ne de daha sonraki fetihlere kadarki devre kadar Araplarda haremlik-selamlık mevcut değildir. Hz.Peygamber devrinde olmadığına ilişkin örnek için bkz: el-Buharî, 30 Savm 51, (II, 243).

⁹⁰ John L. Esposito, *Women's Rights in Islam*, Islamic Studies, Pakistan, Vol: XIV, 1975, s. 106. Muhammed M. Pickthall, *Cultural Side of Islam*, Lahor, 1966, s. 147 ; R. Levy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge, Cambridge University Press, 1955, s. 127.

⁹¹ Esposito, a.g.e, s. 107. (Gabriel Baer, *Population and Society in the Arab East*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1963, s. 42'den naklen).

⁹² Esposito, a.g.e, s. 106.

bırakılmış bir durumdur. Konu hakkında sosyal maslahata uygun karar vermek gerekir. Ona göre, kadınların peçenin arkasından anlaşma yapma ve hukuki işlerini takip edebilme gibi, haklarını korumaları ve toplumdaki görevlerini yerine getirmeleri mümkün değildir.⁹³

Müslümanların gerileme ve taklit sürecine girmeleriyle birlikte kadınların peçe içerisine sokulması ve haremlik-selamlık gibi bir takım uygulamalarla toplumdan tecrit edilmesinin önemli faktörlerinden birisi de hiçbir ciddi gerekçeye dayanmayan fitne olgusudur. Bu anlayışa göre kadının yüzünün açık olması fitneye davetiye çıkarmaktır. Hatta yüze bakmaktaki fitne, dizden aşağıya bakmaktaki fitneden daha büyüktür. Yüz, güzelliğin aslı ve fitnenin kaynağıdır.⁹⁴ Bu anlayışa sahip olan alimler, kadının sosyal, siyasal, ekonomik v.b. her alandaki faaliyetlerini kısıtlayıp, hatta ihtiyaç olmadıkça evinden dışarı çıkmamasını ve kocası ve çocuklarıyla meşgul olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Hz.Peygamber döneminde her türlü meslekle iştigal eden, beş vakit namaz, cuma ve bayram namazlarında mescitlere giden kadınlar,⁹⁵ sonraki asırlarda fitnenin zuhuru, kadının evi, çocukları ve kocası ile meşgul olması gibi hayali gerekçelerle kadını mescitlere gitmekten men ettikleri gibi belirttiğimiz sosyal, siyasî ve ekonomik alanlardan da el etek çek(tiril)mişlerdir. Yüzün fitne olarak kabul edilmesinin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Ne Kur'anî verilerde ne de Hz.Peygamber'in hadislerinde yüzün avret olması veya peçe ile kapatılması gerektiğine dair açık veya gizli ve hatta ima yollu da olsa bir emir veya karine söz konusudur. Yüzü açmanın haramlığı ile ilgili herhangi bir halde ve durumda bir tahsis yapılmadığına göre, yüzü ve elleri açık bulundurmanın haram olduğunu söylemek, Allah'ın helal kıldığı bir hususu haram, vacip kılmadığı bir hususu da vacip kılmak sayılır. Üstelik bu görüş, şer'i hüküm olarak sayılmamasının yanında, açık nassla sabit olan şer'i hükümlerin iptal edilmesi anlamına da gelir.

Burada şu gerçeği açıkça ifade edelim ki kadının yüzünü fitne olarak kabul eden zihniyet, kadına bir insan olarak değil, bir dişi veya cinsel bir obje olarak bakmaktadır. Bu anlayış, Kadını erkeklerin cinsel arzularını karşılayan bir nesne olarak kabul etmektedir. Bu bakış açısında patolojik bir durum söz konusudur. Kadına bir insan olarak bakılmadığı sürece, kadının mescitte, çarşıda, okulda, sokakta, alış-veriş yerlerinde, bilimsel toplantılarda v.b. yerlerde bulunması bir fitne unsuru olarak görülmeye devam edecektir. Ayrıca İslam, yüzüne bakılan kimsenin yüzünü kapatmasını değil, şehvetle bakan kimsenin bakmasını haram kılmıştır. Ba-

⁹³ Albert Haurani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, (Çev: Latif Boyacı), İnsan yay, İst, 2000, s. 178-9.

⁹⁴ es-Sâbüni, a.g.e, II, 156.

⁹⁵ el-Buhârî, 10 Ezan 162, 164, (I, 209-210) ; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, II, 76.

kılan yüzün erkek veya kadın yüzü olması önemli değildir. İster kadın isterse erkek olsun önemli olan hangi amaç ve niyetle bakıldığı olup bunun doğuracağı olumsuz sonuçtur. Dindar erkekleri fitneden korumak için kadınların yüzünü kapatarak sosyal yaşamdan uzaklaştırmanın ve bütün haklarından mahrum bırakmanın hiçbir haklı gerekçesi olamaz.

Sonuç

Buraya kadar yapmış olduğumuz değerlendirmeler ışığında İslâm'ın kadınları perde arkasına soktuğu, peçe takmalarını emrettiği ve kadınlara hiçbir hak vermeyip, bilakis onları büsbütün erkeklerin boyunduruğu altına soktuğu gibi gerçeğe hiçbir ilgisi olmayan düşüncelerin, Kur'ânî realiteden ve ilk dönem İslam tarihinde ortaya çıkan tablodan çok uzak olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an ve onun açıklaması niteliğinde olan sahih rivayetler, İslam öncesi toplumlar da kadının düşük düzeydeki konumunu geliştirmek için pek çok yenilik getirmiş olmasına rağmen, kadının elde etmiş olduğu bu kazanımlar daha sonraki asırlarda yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutmuştur. Kadının statüsünün düşüklüğünü devam ettiren pek çok sosyal ve hukuki uygulamalar, hakikatte eski ve ortaçağ döneminde yaygın olan sosyal geleneklerin (adetlerin) etkisiyle gelişmiştir. Bir defa bu adetler İslâm kültürüne sızmış ve daha sonra da normlar (kurallar) olarak kabul edilir hale gelmiş, doğal olarak da onlar İslâm ile özdeşleştirilmişlerdir. İslâm ile özdeşleştirilince de çok kutsal sosyal ölçüler olmasa bile değişmez olarak değerlendirilmişlerdir.

Yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşıldığına göre, genel olarak Kur'an'da ve hadiste ihtiyacını giderip, değişik alanlarda ilim elde etmesi, okul ve camilere gitmesi, sosyal faaliyetlerde bulunması, para kazanmak için çalışması, resmi görevlerde yer alması, doğanın nimetlerinden istifade etmesi ve Kur'an'ın kendisine tayin ettiği siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal çerçevedeki faaliyetleri yerine getirebilmesi için *kadının elleri ve yüzü açık bir şekilde* dışarı çıkmasını engelleyici bir durum söz konusu değildir. Yukarıdaki faaliyetlerin yanı sıra kadın eli ve yüzü açık bir halde iyiliği emredip kötülükten sakındırma faaliyetine katılıp, hayra davet, yardımlaşma ve dayanışma alanlarında çalışabilir. Zira İslâm, kadın erkek her Müslümana ilim öğrenmenin farz olduğunu bildirmiş, Hz.Peygamber erkeklerin bilgi seviyelerinin yükseltilmesine önem verdiği kadar kadınların da bilgi dağarcıklarının geliştirilmesi konusunda haftada bir gün ayırmak suretiyle gereken gayreti ve önemi göstermiştir. O dönemde Müslüman kadınlar her türlü problemlerini, en mahrem konuları bile hiç çekinmeden Hz.Peygambere sorup öğrenmişlerdir. Öyle ki Hz. Aişe, Ensar kadınlarını överek "haya duygusunun onları dinlerini öğrenmekten alıkoymadığını" söylemiştir. Hz.Peygamber devrinde yaşayan kadınlar iffet sınırları içerisinde kalmak

şartıyla erkeklerle birlikte İslam'ın yayılmasında büyük rolleri olmuş; evlerini, yurtlarını bırakarak hicret sıkıntısına katlanmış, Bedir, Uhud ve Hendek v.b harplere katılarak savaşta geri hizmetlerde ve yaralıların tedavisinde bulunmuş, ibadet, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın her aşamasında erkeklerle aynı işlevi görmüşlerdir. Bütün bu faaliyetler yapılırken onların ellerinin, yüzlerini kapatmanın şer'î bir hüküm olduğunu söylemek makul değildir. İstisnalar olmakla birlikte pratikte böyle bir şeyin uygulanmasının da mümkün olmayacağı açıktır. Dolayısıyla kadınlar açısından el, yüz ve ayakların açık tutulmasında gerek yukarıda irdelenen ayetlerde, gerekse hadislerde bunları yasaklayıcı hiç bir emrin veya karinenin mevcut olmadığı söylenebilir.